

Oversigter.

Fransk Revolutionshistorie efter Verdenskrigen. (1918—1930).

REVOLUTIONEN er det store Vendepunkt i Frankrigs nyere Historie. Det franske Samfund gennemgaar i Løbet af en kort Tid en fuldkommen Forvandling, og ud af et mægtigt Kaos fremstiger en nyfødt Stat, der indtil vore Dage kun har undergaaet meget faa Forandringer. Det moderne Frankrig hviler socialt, økonomisk og selv politisk paa det Værk, de revolutionære skabte.

Faa Tidsrum i Menneskehedens Historie byder Forskeren et mere rigt og bevæget Stof: betydningsfulde og ideo- logiske politiske Debatter, indviklede og delikate diplomatiske Forhandlinger, store og for hele Folkets fremtidige Lykke dybtindgribende sociale og økonomiske Spørgsmaal. Hertil kommer, at det er sjældent at se et verdenshistorisk Skuespil fremvise en saa interessant og afvekslende Rolleliste. Intet Under, at den historiske Videnskab har kastet sig med Iver over dette rige Emne. Gennem det 19. Aarhundrede har da ogsaa en lang Række betydelige Forskere hovedsagelig helliget sig Studiet af denne Periode. Thiers og Michelet hørte til de første, senere fulgte Taine, Sorel og Aulard. Omkring den sidste samledes ved Aarhundredskiftet en Skare Mænd, der sammen med ham eller paa hans Initiativ gennemførte store Udgiverarbejder. Ny Mænd fremstod stadigt, heriblandt Albert Mathiez, som allerede inden Verdenskrigens Udbrud havde skaffet sig et stort Navn.

Krigen 1914—18 lagde utallige Vanskeligheder i Vejen for den videnskabelige Forskning. De stigende Priser paa Papir

og Tryk sankede de store Udgiverarbejder. Flere af de unge Forskere kaldtes bort til Fronten, og der blev gjort lyst i Rækkerne. De bevægede Tider opfordrede ikke til stille videnskabelig Sysse, og det produktive Arbejde hørte næsten op. Men efter Vaabenstilstandens Afslutning tog man fat igen, og det var ligesom Hviletiden havde givet Arbejdet Grode.

De to Grene, hvoraf den historiske Videnskab består: Udgivelse af Akter og Fremstilling, er udviklet og plejet i samme Grad, og den ene har gensidigt befrugtet den anden. Betragter man de behandlede Emner, er det tydeligt, at det først og fremmest er de sociale og økonomiske Problemer, der har interesseret. Dette er ikke enestaaende for Studiet af Revolutionstiden, men gælder som Helhed fransk Historieforskning efter Verdenskrigen. Uden Tvivl har de vigtige Drøftelser af aktuelle Emner befrugtet Historikerne og givet dem Ideen til i Fortiden at forfølge de samme Problemer.

Af alle Udgiverarbejder, der er i Gang, maa de store Samlinger af Cahiers fra 1789, Collection de documents inédits sur l'histoire économique de la révolution française, regnes for de mest betydningsfulde. Dette Arbejde betales af Staten. En Centralkomite af Sagkyndige indstiller til Undervisningsministeriet, hvad man skal udgive, og af hvem Arbejdet skal udføres. Paa Kommissionens Vegne fører et valgt Medlem et vist Tilsyn med Værkets Tilrettelæggelse¹.

Om Cahierernes Betydning som historisk Kilde hersker der i Øjeblikket ingen Tvivl. Den tyske Forsker Adalbert Wahl, kendt for sine Studier over l'ancien régime og Revolutionens Historie, mente engang, at de Oplysninger, der kunde uddrages af de forskellige Cahiers, kun daarligt stemte med Virkeligheden, og at det vilde være umuligt at bygge en fuldt videnskabelig underbygget Fremstilling paa disse. Sin Opfattelse grundede han paa et ret snævert Udvalg af Cahiers fra Paris og fra Distriktet Aix². Denne Opfattelse maa nu siges at være

¹ Initiativet til denne Kommissions Oprettelse stammer fra den franske Politiker og Historiker Jaurès.

² Revue historique 1910. Tome 103, S. 293.

ganske forladt. Siden Wahls Dage er der blevet gjort et stort Arbejde for at lægge de eksisterende Cahiers frem, saaledes at man nu har alle Frankrigs Provinser nogenlunde repræsenteret. Dette har givet Forskerne ikke alene et betydelig større Materiale at arbejde med, men ogsaa en langt dybere og mere indtrængende Opfattelse af, hvad man kan benytte, og hvad man bør behandle med en vis Forsigtighed. Cahiererne kan som andre historiske Kilder ikke benyttes uden den historiske Kritik, men naar de først har gennemgaaet denne Lutringsproces, er det et Væld af værdifulde Oplysninger, som kan udtrækkes heraf¹.

Det er navnlig Tredjestands Cahiers, der volder Historikerne de største Kvaler, og indenfor denne Gruppe specielt de der stammer fra Landdistrikterne. Inden man kan udnytte de i de enkelte Cahiers indeholdte Oplysninger, maa man nøje gøre sig klart, hvorledes Dokumentet er blevet til. Det siger sig nemlig selv, at Værdien af de forskellige Oplysninger er ringe, naar det viser sig, at Dokumentet ikke er skrevet af de Folk, som det giver sig ud for, men kopieret af efter et andet Dokument eller forfattet af en udenforstaaende.

For mange af Landdistrikternes Vedkommende er Arbejdet forholdsvis nemt. Dels kender man allerede flere af de Mønstre for Cahiers, der er blevet forfattet af forskellige, bl. a. den berømte Abbed Sieyès, dels skal man ikke studere et Cahier fra et Landdistrikt ret længe, førend man er klar over, om det skyldes en udenforstaaende eller Beboerne selv. Den franske Bondes Retskrivning i 1789 var just ikke helt i Overensstemmelse med l'académie française' strenge Regler. Dog vil det ikke være rigtigt at lægge det afgørende Bevis alene derpaa. I mangfoldige Tilfælde er Pennen ført af en Boglærd, medens Diktatet er Vælgernes. Det sikreste Kriterium for et Cahiers Ægthed bliver derfor Indholdet.

Naar man i Cahiers fra udprægede Landdistrikter finder Paragraffer, der omhandler en konstitutionel Forfatning eller Reformer i Centraladministrationen, kan man næsten altid være sikker paa, at disse Afsnit ikke skyldes Befolkningen.

¹ G. Lefebvre: Les Paysans du Nord. S. 328 f.

Den jævne franske Jordbruger fra 1789 havde ikke studeret Montesquieu eller andre Forfattere fra Oplysningstiden. Hans Horisont standsede ved Sognegrænsen, og hans Ønsker bar tydelige Spor af den lavloftede Bondestue. Naar han blev anmodet om at fremkomme med sine Besværinger, var det ikke en Kritik af det enevældige System, bygget paa naturretlig eller filosofiske Teorier, han gav Udtryk, men derimod Kravet om praktiske Reformer paa Agerbrugets Omraade, Lettelser i Afgifter til Herremænd og Kirke, og hvis det kom særlig højt, Ønsker om en forbedret Provinsstyrelse og Retsvæsen.

Men for at faa den sande Opfattelse af disse forskellige Kravs Rækkevidde er det ikke nok alene at kende Dokumentets Tilblivelseshistorie, man maa ogsaa være nøje fortrolig med selve Distriktet, hvorfra Dokumentet stammer. Derfor finder man i de forskellige Udgaver ret fyldige Oplysninger om den paa-gældende Kres' sociale og økonomiske Tilstand. Der redegøres for de mest fremtrædende Næringsveje og for Forholdet mellem Godsejer og Bonde. Skatter og andre Afgiftsforhold maa ogsaa udredes. Først naar man nøje kender alt dette, kan man naa til den rigtige Forstaaelse af Vælgernes Ønsker.

Det er saaledes et ikke helt ringe Arbejde, man kræver af Udgiveren, og det er naturligt, at Kritikken ved enkelte Lejligheder har maattet være ret skrap. I det følgende skal omtales enkelte fortrinlige Udgaver, som fortjener at studeres ikke blot paa Grund af den Udgiverteknik, Publikationen bærer Vidnesbyrd om, men ogsaa paa Grund af de værdifulde Oplysninger i Indledning og Noter, som Samlingen yder.

Skal man af de Udgaver, der er besørget efter Verdenskrigen, fremhæve enkelte, og i denne Forbindelse kan der ikke være Tale om mere, kan man tage Savina et Bernard: *Cahiers des doléances des sénéchaussées de Quimper et de Concarneau* I—II (1927). Samlingen er ikke videre righoldig, men Udgaven er god. I en udførlig Indledning gøres der rede for de lokale Forhold: Næringsvejene, først og fremmest Agerbrug og Fiskeri, de enkelte Distrikters Størrelse, Besiddelsesforhold etc. Stor Interesse frembyder den af Pasquier et Galabert besørgede

Udgave af *Cahiers paroissiaux des sénéchaussées de Toulouse et de Coninges en 1789* (1928), først og fremmest fordi det er lykkedes Udgiverne at finde en Model, der blev taget til Mønster under Udarbejdelsen af Cahiererne i dette Distrikt. Dette vil ikke sige, at alle Cahiers er de samme, men de er lavet over en fælles Ramme, og man har nøjedes med at indføje lokale Ønsker heri.

En anden Samling maa ligeledes omtales, fordi den indeholder Cahiers af en særlig Art, nemlig fra en Række Sognepræster og gejstlige Samfund, indsendte til Distriktsvalgfor-samlingen, der skal udarbejde det endelige Cahier. Fra de menige Sognepræster findes der ikke bevaret mange Cahiers, da de ikke var officielle og følgelig ikke underkastet nogen Afleveringspligt. Det er derfor noget af et Tilfælde, at C. Porée har kunnet publicere *Cahiers des Curés et des communautés ecclésiastiques du baillage d'Auxerre* (1927). Samlingen omfatter ikke mange Numre, men paa Grund af Sjældenheden er hvert Aktstykke værdifuldt, og den kaster udmærket Lys over Stemningen hos denne vigtige Samfundsklasse ved Revolutionens Udbrud.

I de allersidste Aar er ogsaa Byerne blevet rigtig godt placeret. En værdifuld Udgave er René Jonanne: *Cahiers des doléances des corps et corporations de la ville d'Alençon pour les États généraux en 1789* (1929). Noterne er magre, men Indledningen om Alençons Industri og Handel er meget interessant, især Skildringen af Væverierne. Endelig maa ogsaa nævnes den fortræffelige Udgave af *Cahiers des doléances du baillage du Havre pour les États généraux de 1789* (1930) besørget af E. le Parquier. Særlig er der Grund til at fremhæve Indledningen om Havres Opløbsstring i anden Halvdel af det 18. Aarhundrede og dens betydningsfulde Handel.

Ved de ny Udgaver af Cahiers har man ikke blot vundet et større Kendskab til disse Kilders Karakter, men ogsaa til Tilstande og Stemninger i det for Frankrig saa skæbnesvangre Aar 1789. Fra alle Kanter af det franske Monarki er der blevet publiceret Cahiers. Idag er man istand til at studere Ønsker og Besværinger hos Bretagnes Land- og Fiskerbefolkning saavel

som hos Sognepræsterne i Auxerre; le Havres Skibsredere træder frem for os Side om Side med Haandværkerne i Toulouse. Selvfølgelig er Stoffet ikke udtømt. Endnu findes der rundt omkring i mangfoldige Provinsarkiver mange Cahiers, som venter paa den Dag, da ogsaa de bliver bragt frem for Dagens Lys. Men alligevel tør man hævde, at det Billede, man kan danne sig af det franske Samfund paa Grundlag af det, der er publiceret, i det store og hele vil staa uændret. Nuancerne kan skifte, men Grundtonen forbliver den samme.

Kommissionen til Udgivelse af Akter vedrørende Revolutionens økonomiske Historie har ogsaa beskæftiget sig med det store social-økonomiske Problem om Nationalgodsernes Salg. Hvem var det, som overtog den katolske Kirkes udstrakte Ejendomme, da de i Aarene 1789—91 blev eksproprieret og udbudt til Salg? For at løse dette Spørgsmaal har Kommissionen taget Initiativet til flere Publikationer.

Allerede længe før 1914 havde flere Publikationer set Dagens Lys. Efter 1918 tog man fat igen, men man besluttede nu først at tilvejebringe en Samling Aktstykker, der belyste Tilblivelsen af de forskellige Love om Kirkegodsets Salg og Administrationen heraf. Dette Arbejde overdrog man P. Caron og E. Depry, og i 1926 kunde de fremlægge I. Bind af *Recueil des textes législatifs et administratifs concernant les biens nationaux*, som i 1930 blev fulgt af Bind II. I dette Værk er samlet 368 Dekreter og Cirkulærer, og man har faaet et fortrinligt Middel til at studere den praktiske Administration af en af de mest betydningsfulde Love fra Revolutionstiden.

Side om Side hermed har Kommissionen genoptaget Udgivelsen af Akter til Belysning af Godssalgene i forskellige Departementer. Af saadanne kan nævnes H. Martin: *Documents relatifs à la vente des biens nationaux: districts de St. Gaudens* (1924). Denne Udgave indeholder en udførlig Fortegnelse over Kirkegodset, ordnet distriktsvis med nøje Angivelse af hvad det bestaar af: Bygninger, Haver, Jord etc. og de enkelte Deles Værdi. Dernæst følger en kronologisk Fortegnelse over Salgene, hvori der gøres rede for, hvad der er solgt, hvor stor

Købesummen er, og til hvem Ejendommen er overdraget. Hertil knytter sig forskellige Tabeller og Beregninger. Af andre Publikationer bør nævnes P. Nicolle: *La vente des biens nationaux dans les anciens cantons de Vire et de Pontfarcy* (1927). Udgiveren har ikke holdt sig alene til de egentlige Salgsakter, men forfulgt Sagerne i Jordebøger og lignende Dokumenter. Han er herved istand til at stille en virkelig Statistik paa Benene, hvoraf det fremgaar, at i Landdistrikterne er 56,2 pCt. af Kirkegodset blevet købt af Bønderne, medens Adelen har overtaget 20 pCt. Naturligvis kan man ikke ud herfra drage Konklusioner, der vedrører hele Frankrig, men hver Gang en Distriktpublikation ser Dagens Lys, føjes et nyt Træk til det store Billede, og tilsidst vil man naa den fulde og præcise Forstaaelse af dette vigtige Spørgsmaal.

Paa samme Maade maa man bære sig ad, naar man vil have et Indtryk af Levnedsmiddelpolitiken under den franske Revolution. Arbejdet med dette Spørgsmaal var ligeledes begyndt inden Verdenskrigen, idet Georges Lefebvre, dengang Historielærer i Lille, havde udgivet Bind I af *Documents relatifs à l'histoire des subsistances dans le district de Bergues pendant la Révolution*. Bind II udkom i 1921. Under Indtryk af Verdenskrigens Rationeringspolitik fik denne Side af Revolutions-tidens Administration fornyet Interesse.

Man gik nu rationelt til Værks, idet man sørgede for at skaffe en Aktudgave, der indeholdt alle Dokumenterne fra Centraladministrationen. I 1924—25 udgav P. Caron to store Bind omhandlende: *La Commission des subsistances de l'an II. Procès-verbaux et actes*. Kommissionen, der var sammensat af tre Personer, blev oprettet af Konventet i Oktober 1793, og dens Hverv var at være det centrale Organ for Levnedsmiddelforsyningen ikke alene for Hær og Flaade, men for det ganske Land. Den der kender lidt til Frankrigs Historie i det sidste Tiaar før den store Revolution vil vide, hvilke Vanskeligheder der fandtes for Landets Forsyning med tilstrækkeligt Brødkorn, og hvilken Modstand Reformer i Transporten af Korn og andre Levnedsmidler indenfor det franske Monarki mødte. Det blev

nu lagt i den ny Kommissions Hænder at indkøbe de nødvendige Varer i Udlandet og sørge for deres Fordeling i de Departementer, der havde Brug derfor.

Foruden denne Publikation er der Grund til at nævne A. Defresne et F. Evrard: *Les subsistances dans le district de Versailles, de 1788 à l'an V*. I—II (1921—22). Paa Grund af Hoffets Tilstedeværelse og den nære Beliggenhed ved Paris kan man ikke af de Konklusioner, som Forfatterne drager af deres Stof, danne sig nogen sikker Mening om Forholdene i det øvrige Land. Flere Udgaver maa først se Dagens Lys.

Til Gruppen af Akter vedrørende Revolutionstidens økonomiske Historie maa endelig henregnes Camille Blochs Udgave af Dokumenter til Belysning af la Constituantes Virksomhed paa det finansielle Omraade. Hans Udgave af *Procès-verbaux du Comité des finances de l'Assemblée constituante* I—II vækker Forhaabninger, som et nærmere Kendskab til de to Binds Indhold desværre skuffer. Det viser sig, at de mest brændende Spørgsmaal ikke er blevet behandlet her, men i Plenarmøderne.

Det er saaledes vigtige Samlinger af Aktstykker, der efter Verdenskrigen er blevet lagt til rette for Udforskningen af de økonomiske Spørgsmaal. I Sammenligning hermed drukner ganske de faa, men dog betydningsfulde Udgaver af Kilder til den politiske Historie. Af disse maa først og fremmest nævnes de sidste Bind af Aulards mægtige Kildesamling til Velfærdsudvalgets Historie: *Recueil des actes du Comité de Salut public; avec la Correspondance officielle des représentants en missions*. I 1918 kunde Aulard offentliggøre Bind XXV, som i 1923 blev efterfulgt af et XXVI, der førte Samlingen frem til 29. August 1795. I det væsentlige lykkedes det saaledes Aulard, inden hans Død i 1928, at afslutte dette monumentale Udgiverarbejde.

Til Belysning af flere af Revolutionstidens Skikkelser er der blevet offentliggjort en Del Breve. Langt den betydningsfuldeste Samling er den af Robespierresamfundet ved Georges Michon besørgede *Correspondance de Maximilien et Augustin Robespierre* (1926). Arbejdet med at samle Brevene har været meget be-

sværligt, da de findes spredt omkring i Arkiver og Biblioteker, og det er da heller ikke paa nogen Maade lykkedes at give en komplet Samling. Det første Brev er fra 1776, og der findes flere, der giver et udmærket Indblik i den unge Mands Følelses- og Tankeliv. Stor Interesse knytter der sig til Brevene fra 1789, da Robespierre repræsenterede Kresen Arras i Nationalforsamlingen. Af hans vaagne Kritik af Forhandlingernes Gang kan man lære meget, der kaster Lys over hans senere Virksomhed. Fra den Tid, hvor han selv var ved Magten, findes der ikke mange Privatbreve, men enkelte Embedsskrivelser, hvorom det med Sikkerhed vides, at han selv har forfattet dem.

En politisk Brevsamling af en særlig Karakter er den af M. G. Steiner besørgede *Korrespondenz des Peter Ochs 1752—1821*, hvoraf Bind I, der kaldes *Aufklärung und Revolution bis zum Baseler Frieden*, blev besørgt i 1926. Peter Ochs var Kansler i Basel, en af Datidens vigtigste Finanscentre og Sæde for betydelige politiske Forhandlinger. Paa Grund heraf finder man ikke saa lidt Stof, der har Interesse for Studiet af Revolutionstiden.

Til Slut skal gøres opmærksom paa den af Belgieren Eugène Hubert foretagne Udgave af *Correspondance des ministres accrédités à Bruxelles de 1780 à 1790* (1920). Disse Akter har en særlig Betydning, da den franske Regering altid med stor Interesse fulgte Udviklingen i dette Land.

Men hermed er ogsaa alt omtalt, hvad der er værd at fremhæve, af de politiske Kilder. Ligesom de økonomiske belyser de det første Afsnit af Revolutionstiden til 1794—95, den Periode hvor de mest dramatiske Begivenheder finder Sted, og hvor de store politiske, sociale og økonomiske Reformers gennemførelse. Vender man sig fra Kilderne til Fremstillingerne træffer man ganske det samme Forhold.

Et Par Aar før Verdenskrigens Udbrud var det lykkedes Erneste Lavisse at gennemføre den bredt anlagte Fremstilling af Frankrigs Historie indtil Revolutionen. Med sine 9 store Bind staar den som et monumentalt Mindesmærke over fransk Historieforsknings Evner og Resultater. Det store Maal maatte

herefter være at faa dette Værk fortsat, og skønt Verdenskrigen sinkede det, lykkedes det Lavisse i Løbet af de nærmeste Aar efter Krigen at udgive *L'histoire de France contemporaine*, der førte Fremstillingen op til 1919. Indenfor denne ny Afdeling behandles Revolutionen i to Bind, der begge udkom i 1920.

I det første skildrer Pariserprofessoren Philippe Sagnac Revolutionens Begyndelse og Gennembrud i Aarene 1789—92. De politiske Begivenheder indtager en meget væsentlig Plads — saaledes anvendes en Fjerdedel af hele Bindet til en Redegørelse for den politiske Udvikling fra Maj—Oktober 1789 — medens Nationalforsamlingens Reformer paa det administrative, sociale og økonomiske Omraade faar en mere kortfattet Omtale. Bedømmelsen af de historiske Begivenheder og Personer er upartisk og rolig, Stilen bred og malende. I Bind II fører Georges Pariset Skildringen af Revolutionens Historie frem til Statskuppet i 1799. I endnu højere Grad end hos Sagnac er det de rent politiske Forhold, der interesserer Forfatteren, og nu navnlig de udenrigspolitiske Spørgsmaal. Ogsaa i Stilen er der ret stor Forskel. Medens Sagnac er veltalende og bred, ynder Pariset den korte, klare Fremstillingsmaade, der nærmer sig det rent sentensagtige.

Omtrent paa samme Tid som disse to Bind blev offentliggjort syslede en anden fransk Historiker med en samlet Fremstilling af Revolutionens Historie, nemlig Albert Mathiez. I Aarene 1922—23 udsendte han en ny Udgave af Jaurès: *L'histoire socialiste de la Révolution française* i 4 Bind, samtidig med at han forberedte en selvstændig Fremstilling.

Under Redaktion af Louis Halphen, Professor i Bordeaux og Philippe Sagnac udgives i Øjeblikket en stor Verdenshistorie: *Peuples et civilisations*, planlagt til at omfatte 20 Bind paa ca. 550 Sider hver. Hensigten er ikke at give en kronologisk sammenhængende Beskrivelse af Menneskehedens Udviklingshistorie fra Tidernes Morgen og indtil idag, men man har valgt Hovedpunkterne og underkaster dem en udførlig Omtale.

Til Bindet om den franske Revolution, der udkom i 1930, har tre Mænd ydet Bidrag: Strassburgerprofessoren Georges

Lefebvre, Raymond Guyot, Professor ved Sorbonne, og Philippe Sagnac. Lefebvre har skrevet en Introduktion og en Redegørelse for den vesteuropæiske Civilisation og den politiske Situation ved Indgangen til Revolutionen, samt Revolutionens Historie frem til 1795. Derefter tager Guyot fat og behandler Tiden frem til 1799, medens Sagnac drager Konklusionerne og anbringer Revolutionen paa dens Plads i den verdenshistoriske Udvikling. Paa mange Omraader adskiller denne Fremstilling sig fra de tidligere omtalte. Den brede og udmalende Fremstilling af de kendte Episoder er forsvundet. De begivenhedsrige Maaneder Maj—Oktober 1789 er trængt sammen paa ca. 12 Sider, medens Nationalforsamlingens praktiske Reformarbejde indtager en betydelig Plads. Da det er Verdenshistorie, man vil give, spiller de udenrigspolitiske Forhold en meget væsentlig Rolle, og udførligt gøres der rede for de forskellige Koalitioners Tilblivelse og Forløb. De interessanteste Kapitler er uden Tvivl Sagnacs, hvori han skildrer de politiske, sociale og aandelige Følger af det store Drama: Den franske Revolution har udløst den intellektuelle Kraft og direkte givet Stødet til ny Bevægelsers Opstaaen eller til at ny Kraft blev indgivet allerede bestaaende¹.

Af Specialfremstillinger, der behandler den økonomiske og sociale Historie, maa først og fremmest omtales Marcel Marions monumentale Værk: *Histoire financière de la France depuis 1715*, hvoraf Bind II og III og delvis ogsaa Bind IV er hellet Revolutionen (1919—27). Bind II skildrer Tiden fra 1789—92. Meget udførligt redegøres der for Nationalforsamlingens Bestræbelser for at raade Bod paa den finansielle Ruin. Særlig Opmærksomhed skænkes Konfiskationen og Salget af Kirkens Gods, samt den første Udsendelse af de senere saa berygtede Assignater. Nationalforsamlingen formaaede ikke at raade Bod paa den finansielle Katastrofe. De ny Skatter og Afgifter, som

¹ Samme Emne er blevet behandlet af et Par udenlandske Forskere: Alfred Stern har udgivet: *Der Einfluss der französischen Revolution auf das deutsche Geistesleben* (1928), medens P. C. Gooch har skrevet: *Germany and the Revolution* (1920).

man gennemførte, modtoges yderst uvilligt af Befolkningen, og Skatteopkræveren blev som før sat paa Porten. I Bind III — med Undertitel: la vie et la mort du papier-monnaie — fortsættes Beskrivelsen af Udviklingen i Aarene 1792—97. Støttet til et stort og værdifuldt Materiale giver Forfatteren en yderst interessant Redegørelse for de forskellige Udgifter af Assignater, Faldet i Værdien og de økonomiske Kriser, dette medfører. Marion mener, at Assignaterne var en bydende Nødvendighed, men Systemet blev misbrugt, derved at man fabrikerede altfor mange. Skildringen i dette Bind begynder allerede at antage en rent annalistisk Karakter, idet hvert Finansaar faar sit eget Kapitel med en Redegørelse for de forskellige Afgifter og deres Provenu. I Bind IV, der fører Fremstillingen op til 1818, er dette endnu mere udpræget.

Det der først og fremmest karakteriserer Marions Værk er dets Stoffylde og brede Dokumentation. Det samme kan siges om Georges Lefebvres Doktorafhandling: *Les paysans du Nord pendant la Révolution française* (1924). Det digre Værk, hvis Tekst indtager 886 Sider, omfatter foruden en udførlig Redegørelse for Kildematerialet en stor Samling Bilag og statistiske Tabeller. Bogen falder i to omtrent lige store Halvdele. I den første behandles Bøndernes Stilling i Slutningen af l'ancien régime, i den sidste deres Forhold under Revolutionen. Første Afdeling bliver paa denne Maade en Redegørelse for Bondestandens økonomiske og sociale Forhold: Jordens Beskaffenhed, Ejendommenes Fordeling paa de forskellige Samfundsklasser, Afgifter til Herremænd og Kirke, Agerbrugets Udvikling, Forholdet mellem Bonde og Daglejer etc. etc. I andet Afsnit tales der om Landboreformernes Gennemførelse. Salget af Nationalgodserne indtager en betydelig Plads og overalt underbygges Fremstillingen med statistiske Opgørelser. Ogsaa det rent praktiske Landbrug skildres og de økonomiske Kriser, fremkaldt tildels ved Fjendernes Hærgen af disse nordlige Distrikter. Bogen egner sig udmærket til Haandbog i Bondespørgsmaalet. Ved Benyttelsen maa man dog stedse huske paa, at det er et bestemt Departements Forhold, der skildres, og at man derfor

ikke uden videre kan drage Konklusioner til hele Frankrigs Forhold¹. Fremstillingen er klar og præcis, men lidt farveløs.

En anden Disputats er ligeledes værd at omtale, selv om den er en Dværg i Sammenligning med den foregaaende, nemlig Hollænderen Johs. B. Manger: *Recherches sur les relations économiques entre la France et la Hollande pendant la révolution française 1785—95* (1923). Efter en kortere Indledning om det økonomiske Samspil i det 18. Aarhundrede gør Forfatteren rede for Handelstraktaten af 1785, der gennemfører Mestbegunstigelsesprincippet mellem de to Lande, skildrer dernæst den franske Invasion og Oprettelsen af den bataviske Republik, og de økonomiske Følger denne Begivenhed fik. Den politiske Union var ingen Fordel for Holland, idet Landet nærmest blev udplyndret og maatte bringe store Ofre i Kampen mod England. For Belgiens Vedkommende, har Paul Verhagen udgivet et større Arbejde: *La Belgique sous la domination française*. Forfatteren har skrevet sin Bog ud fra det Grundsynspunkt, at den franske Erobring har været skadelig for Belgien.

Endelig kan nævnes, at Camille Richard paa Grundlag af et med uhyre Flid samlet Materiale har givet en Fremstilling af *Le Comité de Salut public et les fabrications de guerre sous la Terreur* (1922).

Maaske forekommer disse faa Værker over social-økonomiske Emner et lidt magert Resultat i Sammenligning med de store Aktudgaver, men hertil maa siges, at disse Udgaver næsten altid er forsynet med en meget omfangsrig Indledning, der indeholder en Fremstilling bygget paa de fremdragne Akter. Disse Indledninger maa derfor regnes med, i det Øjeblik man vurderer denne Del af den historiske Videnskab.

Indenfor den politiske Historie kan en lang Række Værker over meget forskellige Emner fremdrages. Ogsaa her kan der kun gøres et Udvalg.

¹ Det samme gælder de Bøger, der skildrer et enkelt Sogns Landbohistorie, f. Eks. J. Donat: *Une commune rurale à la fin de l'ancien régime* (1926).

Ret stor Opmærksomhed har man skænket det religiøse Spørgsmaal. I første Række maa nævnes Abbed Augustin Sicards Værk *Le Clergé de France pendant la Révolution* (1927). En stor Del af denne Bog optages af en Redegørelse for den ny Kirkeforfatnings Regler, men det væsentlige er en Skildring af de grundliggende Principper og Diskussionen herom. En fremtrædende Plads indtager det store Stridsspørgsmaal om Pavens Autoritet overfor den ny Kirkeforfatning. Bogen, der er levende og klart skrevet, vidner om Forfatterens dybe Indlevelse i Stoffet.

De andre Værker om religiøse Emner har alle en mere eller mindre lokal Karakter, f. Eks. Rudolphe Reuss: *La constitution civile du clergé et la crise religieuse en Alsace 1790—95* (1922) og Abbed M. Godards: *Essai sur l'histoire religieuse de la Sarthe de 1789 à l'an IV* (1920). Bogen er en Disputats og bygger paa et stort Kildemateriale. Om Regeringens Forsøg paa at afkristne Befolkningen har et enkelt Værk set Dagens Lys, nemlig Dommanget: *La déchristianisation à Beauvais et dans l'Oise*, men ogsaa dette Forsøg er rent lokalt bestemt.

Af Skildringer af fremtrædende Gejstlige bør nævnes Abbed F. Barry: *Étienne Delcher, évêque constitutionnel de la Haute-Loire* (1925). Delcher var en af de Præster, der aflagde Eden og blev udnævnt til Biskop. Han var Medlem af Konventet og stemte for Kongens Død. Da Afkristningsforsøgene begyndte, kunde han ikke længere følge Revolutionen, han blev kastet i Fængsel, men senere atter frigivet. Bogen er interessant, fordi den viser, hvilken Magt en enkelt Præst kunde have paa et helt Distrikts Gejstlighed. Under Indtryk af Delcher aflagde hele Distriktets Præsteskab Eden. Fremstillingen bærer flere Steder Spor af Forfatterens Fordømmelse af Revolutionen.

I Efterkrigstiden har man navnlig kastet sig over Modrevolutionens Historie. Emmanuel Vingtrinier har begyndt et stort Værk i flere Bind, som han kalder: *La Contre-Révolution*. For første Gang har man her forsøgt at give en samlet Fremstilling af alle de Forsøg, der fra Emigranternes Side blev gjort for at modarbejde og styrte den revolutionære Regering

i Paris. I 1924 udkom Bind I, der bærer Undertitlen: *Le Comte d'Artois à Turin et la Conspiration de Lyon*. Forfatteren har prøvet at samle alle de spredte Bidrag, som indtil Dato har foreligget, og suppleret dem med en Del utrykt Materiale. Under Arbejdet har han skiftevis aflagt Besøg i de to Lejre, saaledes at han med Klarhed kan udrede Træk og Modtræk. Bindet behandler Optakten til Modrevolutionen. Lyon, Frankrigs næststørste By, er Hovedsædet for en vidtforgrenet Sammensværgelse, og alles Øjne er rettet herhen for at afvente Signalet. Ogsaa Turin spiller en vis Rolle, fordi Greven af Artois tog Ophold her. I Bind II, der udkom 1925, skildres Fortsættelsen af dette store Drama, og det er Meningen, at Værket skal bestaa af ialt 5 Bind.

Ogsaa fra anden Side er der blevet ydet Bidrag til dette Spørgsmaals Løsning, idet Provinsarkivaren Émile Gabory har sat sig for at skildre den Betydning, som Provinsen Vendée har haft i Kampen mod Paris. I 3. Bind *La Révolution et la Vendée d'après des documents inédits* (1925—28) har han givet en levende og klar Fremstilling af de blodige og brogede Begivenheder i Vendéens Kratskove. Et ualmindeligt rigt Stof er bragt frem og behandlet paa en yderst suggestiv Maade.

Efter at have fuldført dette Arbejde er samme Forfatter gaaet igang med at udrede Englands Forhold til Vendéen i disse stormfulde Aar. Resultatet af sine Undersøgelser har han nedlagt i *L'Angleterre et la Vendée* I—II (1930—31). Fremstillingen hviler paa et udstrakt Kildemateriale, især Breve fra franske Royalister og politiske Agenter. Den engelske Regering lod aldrig sine egne Folk gaa i Marken mod Velfærdsudvalgets Tropper, men Strømmen af Guld fandt Vej over Kanalen og finansierede Vendéens Kampe. Bogen er levende skrevet, og et Galleri af de mest forskelligartede Typer føres frem for Læseren.

Først ret sent har den videnskabelige Historieforskning kastet sig over Problemet Emigranterne. Grunden hertil var sikkert den, at det frembød visse Vanskeligheder at naa en fuldstændig uhildet Behandling heraf. Til langt ned i det 19.

Aarhundrede mærkedes de voldsomme Dønninger, som Emigrationen i sin Tid havde givet Anledning til, og der bestod længe en skarp Kløft imellem dem, der drog afsted og dem der blev hjemme. Vort Kendskab til hele dette Spørgsmaal er derfor yderst begrænset. Endnu kan ikke med Sikkerhed fastslaas, hvor stort et Tab det franske Folkesamfund led ved denne politiske Udvandring, og en Række vigtige social-økonomiske Spørgsmaal staar endnu tilbage at løse. Hvem var det der udvandrede, og hvad var Aarsagerne? Det var ikke alene Repræsentanter for de to privilegerede Stænder, der drog afsted, men ogsaa tusindvis af jævne Borgere bragte sig i Sikkerhed paa den anden Side Landegrænsen. Hvilken økonomisk Betydning fik det for de fraflyttede Egne, og hvad blev der af de emigrerede?

Til Belysning af alle disse Spørgsmaal findes der naturligvis en Mængde Stof, men kun meget lidt er hidtil blevet benyttet¹. En Del spredte Oplysninger kan udledes af Indledningerne til de forskellige Udgaver af Akter til Belysning af Nationalgodsernes Salg, men den virkelige Løsning kan kun naas ved en systematisk Udgivelse af Lister over Emigrerede, hvor man gør rede for hver enkelts personlige Forhold. Af saadanne Lister er der efter Verdenskrigen udgivet to, nemlig Louis Honoré's Liste over Emigranter fra *Départementet le Var* (1923) og André Gain: *Liste des émigrés déportés et condamnés pour cause révolutionnaire du département de la Moselle* I—V (1925—30). Navnlig det sidste Arbejde bør fremhæves som et yderst værdifuldt Bidrag til Problemets Løsning.

Værket indeholder en fyldig og yderst oplysende Indledning om hidtil foretagne Arbejder, om selve Spørgsmaalet og om de Problemer, det rejser. Derefter følger den alfabetiske Liste over de emigrerede, som med Bind V er naaet til Bogstavet T og hermed omfatter 3.458 Navne. Naar Værket er afsluttet, vil Tallet sikkert være steget til mindst 4.000, og det er altsaa det Tal, som et enkelt af Frankrigs 89 Departementer kan

¹ Om Behandlingen af dette Spørgsmaal før 1918, se A. Gain: *Liste des émigrés* I. S. 5 ff.

fremvise. Selv om man naturligvis ikke kan fastsætte 4.000 som Normaltallet af emigrerede, er det klart, at det ikke er et saa helt ringe Antal, det drejer sig om. I Tilknytning til hvert Navn er givet alle de personlige Oplysninger, som Forfatteren har kunnet samle, dels fra allerede udkommen Litteratur navnlig Memoirer, dels fra Provinsarkivernes Fonds.

Af samme Kilder har Rudolphe Reuss øst, da han samlede Stof til sin Bog: *La grande fuite de December 1793 et la situation politique et religieuse du Bas-Rhin 1794—99* (1924). Reuss skildrer den store Udvandring af Smaaborgere og Bønder, i et samlet Antal af mellem 25 og 30.000, der fandt Sted som Følge af General Hoche's sejrige Fremstød i December 1793. Med de tilbagevigende Østrigere fulgte disse stakkels Mennesker, for en stor Del af Frygt for de franske Autoriteters Hævn, fordi de havde sluttet sig til den fjendtlige Hær. I Tilslutning til Fremstillingen af denne Folkeflugt faar Reuss Anledning til en Del Bemærkninger af kirkepolitisk Karakter, og Bogen kommer paa denne Maade til ogsaa at give Bidrag til Kampen mellem Regering og Præsteskab i Departementet Elsass.

En anden fransk Forsker har forsøgt at give et Billede af, hvorledes Livet formede sig for de landflygtige i et af de vigtigste Emigrantcentre, nemlig Coblenz. I 1924 udgav Pierre de Vaissière: *A Coblenz, ou les Émigrés français dans le pays rhénans de 1789 à 1792*, hvori han skildrer den Skare af Landflygtige, der samlede sig om Ludvig XVI.s to Brødre i den historiske Rhinby. I Forbindelse hermed gives der en Redegørelse for de modrevolutionære Planer, der udklækkedes her, Felttoget i 1792 og Nederlaget. Selv om Forfatteren ikke har løst alle de Spørgsmaal, der naturligt maa rejse sig, er dog givet en betydelig Haandsrækning til den, der vil arbejde videre hermed.

Endnu kan der i denne Forbindelse være Grund til at omtale, at Litteraturhistorikeren Fernand Baldensperger har udgivet: *Le mouvement des idées dans l'émigration française I—II* (1924), hvori han har forsøgt at skildre den Forandring, der under Indtrykkene af de bevægede Begivenheder foregik

i Emigranternes aandelige Indstilling, og den Betydning, som dette fik i de Værker, de skrev. Forfatteren tager Ordet Emigrant i en meget vid Betydning og faar derved Lejlighed til at omtale baade Mme. Stael og Maistre.

Naar saa mange Forfattere har kastet sig over Revolutionshistorien, er Forklaringen maaske for en Del, at man intetsteds indenfor saa kort en Periode finder en saadan Vrimmel af forskelligartede Typer, der dukker op, gør deres Indsats og forsvinder igen. Hertil kommer, at det med nogen Ret kan siges, at det sidste 10 Aars Studium af Revolutionen har været præget af Modsætningen mellem Alphonse Aulard og Albert Mathiez og deres forskellige Syn paa to af Revolutionens førende Mænd. Aulard og hans Tilhængere ser i Danton den franske Revolutions største og mest betydelige Skikkelse, medens Modparten fylker sig med Robespierres Navn paa deres Banner. Denne Modsætning har som naturlig Følge haft et dybtgaaende Studium af de to Hovedfigurers Historie, og dette har trukket andre biografiske Studier efter sig.

Af saadanne maa nævnes Georges Michons Doktorafhandling *Essai sur l'histoire du parti feuillant. Andrien Duport* (1924), dediceret Mathiez. Forfatterens Maal er at belyse den Rolle som den lille liberale adelige Klike, hvis Hovednavne er Andrien Duport, Barnave og Alexander Lameth, spillede i Nationalforsamlingen. Selv om han ikke ganske kan anerkende den Dom, som tidligere Historikere har udtalt, og som er blevet udtrykt i følgende klare og skarpe Udtalelse: Duport udtænkte, hvad der skulde gøres, Barnave sagde det og Lameth gjorde det, mener han dog, at Duport var den, der i det væsentligste har inspireret Gruppen. Hans Indflydelse paa Nationalforsamlingens Reformarbejde var betydelig, især paa de rent juridiske Love.

I Aarene 1928—31 har G. Lacourt-Gayet, Medlem af l'institut de France, udgivet sin 3 Bind store Biografi af *Talleyrand*. I denne Sammenhæng skal kun Bind I omtales, der skildrer Talleyrands Livshistorie fra 1754—1799. Efter nogle kortere indledende Kapitler om hans Ungdom og første Manddom gives der en levende, men ikke videre dybtgaaende Skildring

af hans politiske Løbebane. Forfatteren bygger næsten udelukkende paa Memoirer og Breve, andre Akter inddrages kun i ret ringe Udstrækning. Vi følger Talleyrand fra det Øjeblik han som 30aarig indtager sin Plads i Nationalforsamlingen og et Par Aar derefter drager til England som Regeringens Udsending. I Slutningen af 1792 anklages han for at staa i hemmelig Forbindelse med Ludvig XVI, afskediges og rejser til Amerika. I den følgende Tid fører han en meget omflakkende Tilværelse, kommer til Hamborg og i 1796 tilbage til Paris, hvor han tages til Naade igen. Han bliver nu Udenrigsminister under Direktoret, men svigter det, idet han fører Sieyès og den sejrrig tilbagevendte Bonaparte sammen og derved baner Vej for Statskuppet. Allerede af Skildringen i det første Bind danner der sig et tydeligt Billede, som videreføres og underbygges i de to følgende Bind. Brogede Billeder af en Mand i Zigzagskurs ruller sig op for os. Den fødte Diplomat, der med legende Lethed forstaar at omgaas Mennesker og faa dem til at handle efter sit Hoved. En Mand, der aldrig et Øjeblik glemmer, hvad der tjener hans egne Interesser bedst, og som ikke er karrig paa Løfter, der brydes i samme Øjeblik, som han mener det fordelagtigt.

En Mand af noget mindre Format, men ligesom Talleyrand en Person, der tjener alle Magthavere og gør hele Revolutions- og Napoleonstiden med er Bankieren Frédéric de Perregaux. Paa Grundlag af hans Privatpapirer har Jean Lhomer udgivet: *Le banquier Perregaux et sa fille la duchesse de Raguse* (1926). Perregaux spillede en betydelig Rolle i sin Egenskab af Velfærdsudvalgets Bankier, og hans Datter Anne Marie Hortense, der blev gift med Marmont og saaledes Hertuginde af Ragusa, var en af de ledende Skikkelser i Paris Selskabsliv under Napoleons Regering. Bogen indeholder flere Optryk af Breve til Perregaux, men har ingen Henvisninger.

I det foregaaende er flere Gange nævnt Eksempler paa betydelige Værker over lokale Emner, og det er derfor ikke til at undres over, at flere af de Personer, som har haft en fremtrædende Plads i mindre Krese, ogsaa har fundet deres Biografer.

Som et enkelt Eksempel skal nævnes Gabriel Ramons Arbejde over Strassbourgs Førsteborgmester *Frédéric de Dietrich* (1929). Bogen er udarbejdet paa Grundlag af et fyldigt Kildemateriale, der er sigtet med sand historisk Kritik. Dietrich har naturligvis haft størst Betydning for selve Strassbourgs Udvikling, men langt ud over Bygrænsen, over hele Elsass har hans Indflydelse rakt.

Til Slut vil der være Grund til at omtale, at den ulykkelige Kongefamilie stadig er Genstand for Efterforskninger, uden at man dog kan sige, at man kommer Problemerkens Løsning væsentlig nærmere. Disse Bøger har imidlertid haft stor Folkegunst, og enkelte er kommet i flere Oplag. Dette gælder f. Eks. Lenôtre: *Le Roi Louis XVII et l'énigme de Temple* (1921), endnu et forgæves Forsøg paa at finde ud af, hvad der er blevet af den lille Prins. Endnu mindre Held har man haft med at løfte Sløret for Forholdet mellem Marie-Antoinette og Barnave. Mme. Eugen Welvert har i sin Bog: *Le secret de Barnave. Barnave et Marie-Antoinette* (1920) søgt paa Grundlag af de Aktstykker, som den svenske Historiker Heydenstamm har udgivet i Bogen Barnave, Fersen og Marie-Antoinette at klarlægge det indviklede Forhold, men Spørgsmaalet lader sig næppe løse.

En Oversigt over fransk Historieforsknings Arbejde med Revolutionstiden kan ikke skrives uden en udførlig Omtale af Albert Mathiez Forfatterskab. At han nu er død, er en Grund mere dertil.

Albert Mathiez var født 10. Januar 1874 i den lille By Bruyère i Haute-Saône. Efter i 1897 at have fuldendt sine Studier ved école normale supérieure underviste han i de følgende Aar paa forskellige Gymnasier, især i Provinsen. Samtidig begyndte han at arbejde videnskabeligt med Emner fra Revolutionstiden. Omkring Aarhundredskiftet opholdt han sig i Paris ved Fondation Thiers, hvor han arbejdede paa sin Disputats, som han fremlagde i 1904. Paa dette Tidspunkt var

der endnu ingen videnskabelig Plads ledig for den unge Forsker, og han gik derfor tilbage til Skolen. I Aarene 1906—11 underviste han i Lycée Voltaire i Paris, kun med en kort Afbrydelse fra 1908—09, da han vikarierede for Georges Pariset, Professor ved Universitetet i Nancy. I 1911 kunde Mathiez endelig sige Gymnasieskolen Farvel og for Fremtiden helt hellige sig sin Videnskab. Han udnævntes til Professor i Besançon, en Stilling han bevarede, indtil han i 1920 drog til Bourgogne for at beklæde Professoratet i moderne Historie og Geografi ved Universitetet i Dijon. Helt til 1926 lykkedes det hans Modstandere at holde ham borte fra Paris, men da Philippe Sagnac fik Orlov, udnævntes Mathiez til hans Vikar, og da denne Tid var overstaaet, sørgede Sorbonne for at sikre sig hans Forbliven i Paris, og det var her, i et af de store Amfitheatre, at Døden pludselig indhentede ham, midt under en Forelæsning, omgivet af en talrig Skare Elever og Beundrere. (26. Februar 1932.)

Ved Mathiez Død er et ualmindelig rigt Forskerliv brat blevet afbrudt, et Liv som helt har været helliget Studiet af Revolutionstiden. Ligesom sine samtidige staar Mathiez i Taknemmelighedsgæld til den store Revolutionsforsker Alphonse Aulard. For en væsentlig Del skyldtes det ham og hans Bøger, at Mathiez kort efter Eksamen kastede sig over Emner fra denne Tid. Under dette første Arbejde var Forholdet mellem de to Mænd hjerteligt. Aulard hjalp den unge Forsker paa Vej og aabnede sit kendte Tidsskrift, *la Révolution française* for hans Pen. Aulards Studiefelt havde altid været Revolutionens politiske og religiøse Historie, og det var et Emne herfra, som Mathiez valgte til sin Disputats. Som bekendt skriver den franske Doktorand to Bøger, en større over et selvvalgt Emne, og en mindre, hvortil Emnet bliver ham opgivet af det Fakultet, hvor han har tænkt at indgive sit Arbejde. Mathiez Hovedemne var: *La théophilanthropie et la culte décadaire* (1796—1802), medens den mindre Studie bar Titlen: *Les origines des cultes révolutionnaires*.

Med dette Udgangspunkt begyndte Mathiez derefter et omfattende Studium af hele det religiøse og kirkelige Problem.

Uden Tvivl har det været af væsentlig Betydning for hans Valg af Emne, at Frankrig paa denne Tid gennemførte sit store Slag mod Kirken. Dette fik ham til at vende Blikket tilbage til det Øjeblik, hvor Nationalforsamlingen begyndte sin voldsomme Strid mod Førstestand og knækkede dens politiske Magt. Resultaterne af sine Undersøgelser nedlagde han i en lang Række betydelige Arbejder fra Aarene 1907—11: *Contributions à l'histoire religieuse de la Révolution* (1907), *La Révolution et l'église* (1910), *Rome et le clergé français sous la Constituante* (1911) og *Les conséquences religieuses de la journée du 10. Août 1792. La déportation des prêtres et la sécularisation de l'état civil* (1911).

Resultatet var et dybere og bedre underbygget Kendskab til det kirkelige Problem. Mathiez viste, hvorledes Gejstligheden stod tøvende og splittet overfor den ny Kirkeforfatning, og at det 18. Aarhundredes Filosofer ligesom Mændene fra 1789 ikke betragtede Spørgsmaalet om Statens Verdsliggørelse paa samme Maade som Politikerne fra 1905. Staten maa støtte sig paa en Religion, og denne kan i Frankrig ikke være nogen anden end Katolicismen. Men Kirken maa ikke udgøre en Stat i Staten, den skal være underordnet denne. Det var endvidere en Nyvinding, at Mathiez saa sig istand til at dokumentere, hvor stor en Rolle de finansielle Overvejelser havde spillet i Diskussionen om Kirkeforfatningen.

Disse værdifulde Studier blev modtaget med Anerkendelse af den videnskabelige Verden, men bragte ikke den unge Forskers Navn ud i større Krese. Det blev derimod Tilfældet, da han begyndte sine Studier over den politiske Historie og herunder brød med sin gamle Lærer Aulard i Spørgsmaalet om Bedømmelsen af Danton.

Det var dog ikke alene Spørgsmaalet Danton, der gravede Kløften mellem de to Forskere og førte til Skabelsen af to Lejre, der leverede hinanden bitre og haarde Slag. Aarsagerne er mange og fører ogsaa ind paa det personlige Omraade. I Virkeligheden var det to vidtforskellige Livsopfattelser og politiske Anskuelser, der tørnede sammen. Aulard tilhørte 80ernes Republikanere, Bourgeoisiet, der betragtede sig som Statens Nerve

og meget vanskeligt kunde forestille sig, at Underklassen havde anden Rolle end den at være Haandlanger for Borgerskabets Ønsker. Dette Grundsynspunkt blev bestemmende for Aulards Opfattelse af Revolutionen. Han betragtede den saa at sige fra oven, som om de revolutionære ikke havde haft andre Ønsker end Bourgeoisiets. Følgelig blev det navnlig de politiske og kirkelige Diskussioner, der tiltrak ham. Hovedfiguren i det store Drama blev for ham Danton, medens Robespierre, støttet og baaret frem af Paris Underklasse, blev en yderst betænkelig Person.

Mod denne Opfattelse af Revolutionen og af Danton som dens mest fuldbaarne Skikkelse vendte Mathiez sig med al sin Kraft. Med en voldsom Iver kastede han sig over det mægtige Kildemateriale i Arkiver og Biblioteker, og i Skrifter, der er gennemsyret af hans stærke Temperament, rettede han det ene Kølleslag efter det andet mod Aulards Yndlingsfigur, indtil Statuen laa søndret for hans Fod.

Hvad var nu Grunden til denne Voldsomhed? Man kan sikkert ikke se bort fra, at personlige Forhold har spillet en vis Rolle. Mathiez havde Tanker om at skabe sig en Førerstilling, og ligesom Aulard i sin Tid havde svunget sig op ved at kaste sig over Taine, saaledes vilde Mathiez styrte sig over den forgudede Aulard. Men hertil kommer, at Mathiez havde en ganske anderledes Grundindstilling end Aulard. Mathiez var dybt paavirket af Jaurès marxistiske Historieopfattelse og delte mange af sine samtidiges Lede ved det radikale Parti, der havde svigtet i det sociale Spørgsmaal. Ud af disse Tanker og Stemninger voksede Robespierreskikkelsen frem, og det var om ham, at Mathiez prøvede at fylke en stor Skare Medarbejdere.

Mathiez gik metodisk til Værks og grundlagde i 1908 Société des études robespierristes, som blev Centralen for ny og dybtgaaende Undersøgelser. Selskabets Organ blev Tidsskriftet *Annales révolutionnaires*, som senere omdøbtes til *Annales historiques de la Révolution française*. Oprettelsen af denne Organisation var et direkte og voldsomt Stød mod det af Aulard i 80erne stiftede *Société de l'histoire de la révolution*

française og dets Tidsskrift *La révolution française*. Forbitrede Kampe førtes i den følgende Tid mellem de to Parter.

I det ny Tidsskrift offentliggjorde Mathiez en uhyre Række Studier over Danton og Robespierre, som senere blev samlet i store Bind. Fra før 1918 stammer: *La corruption parlementaire sous la Terreur* og *La conspiration de l'étranger*. I 1919 udgav han *Danton et la Paix*, 1921 *Robespierre Terroriste*, som i 1925—26 fulgtes af *Autour de Robespierre* og *Autour de Danton*. Som et sidste Bind i denne Række kan nævnes *Girondins et Montagnards* fra 1930.

Gennem alle disse Arbejder er der ydet et betydeligt Bidrag til de to Mænds Historie, men en samlet Biografi blev aldrig skrevet. Karakteristisk er det, at Mathiez søger at rense Robespierres Eftermæle ved et energisk Arbejde med at pille al Pynten af Danton og vise, hvor købt af alle Parter han var. Dette Arbejde har taget megen Tid, men det maa indrømmes, at det er et stort og fældende Materiale, det er lykkedes at lægge frem. Det opbyggende Arbejde har derimod været mindre, og der kan sikkert endnu findes meget Materiale til Belysning af Robespierres Historie. For Mathiez staar Robespierre som Repræsentanten for alle den franske Revolutions største og bedste Ideer. Den ubestikkelige og rene i en Tid fuld af Korrupition, den mest fuldbaarne Repræsentant for Lighedstanken paa det politiske som paa det sociale Omraade, den fødte Politiker og Tidens største Taler. Robespierres ledende Idé er, at den politiske Revolution maa følges af en social, der knækker Kapitalismens Støtter, de privilegerede Stænder og Bourgeoisiet. At faa dette Billede af Robespierre frem saa Mathiez som sit store Kald. »En consacrant nos efforts et nos veilles à réhabiliter sa memoire nous ne croyons pas servir seulement la verité historique, nous sommes sûrs de faire chose utile pour cette France, qui devrait rester ce qu'elle était au temps de Robespierre, le champion du droit, l'espoir des opprimés, l'effroi des oppresseurs, le flambeau de l'Univers«¹.

Det dybtgaaende Studium af Danton og Robespierre var

¹ Robespierre terroriste S. 188.

for Mathiez Udgangspunktet for Studier over Tidens politiske Historie i Almindelighed. Resultaterne heraf finder man i hans Arbejder: *Les grandes journées de la Constituante* og *La victoire en an 2. Esquisse sur la defense nationale*. Verdenskrigens Forholdsregler mod Udlændinge i Frankrig inspirerede ham til Bogen: *La révolution et les étrangers. Cosmopolitisme et defense nationale* (1918). I store Skarer strømmede Skribenter og Digtere til Paris i 1789, tiltrukket af det ny politiske Liv, og den nyfødte Stat optog dem alle gæstfrit i sit Hus. For Revolutionen betød dette fremmede Element en mægtig moralsk Kraft, som indgav Lederne den Opfattelse, at det franske Folk var kaldet til at føre Frihedens Evangelium ud blandt Europas Folkeslag. Denne Stemning holdt sig til 1793, men da ydre og indre Farer truede Staten, da Udlandet sendte Hærskarer af Spioner og politiske Agenter ind i Landet, forandrede man Signaler, og med haard Haand gik man frem mod de Fremmede. Højdepunktet naaedes i Rædselsperioden, men Systemet slappedes saa snart den ydre Fare var forbi. Bogen er en Lovprisning af den Aandsretning, der formaaede at nedbryde Skrankerne mellem Folkene og faa dem til at føle sig som Brødre.

Det er klart, at en Mand, der havde beskæftiget sig saa meget med Revolutionens Historie som Mathiez, til sidst maatte føle det som sin Opgave at give en samlet Fremstilling af Revolutionens Forløb. I de nærmeste Aar efter Krigen begyndte han herpaa, og Resultatet blev *La révolution française* I—III (1922—23).

Ingen, der griber første Bind af dette Værk, giver Slip paa det, før alle 3 Bind er læste, og med Glæde vender man tilbage dertil. *La révolution française* er en Perle i fransk Historieskrivning, og Forfatteren har herved vist sig som Historieskriveren af Guds Naade. I et Sprog, der er gennemglødet af den Ild, der brændte i hans eget Indre, føres de kendte Begivenheder frem for Læserens Blik. En Rigdom af Synspunkter og et Væld af Oplysninger er samlet paa de smaa 600 Sider, som Værket omfatter, og mere end noget andet Skrift er det blevet Folkets Læsning. Knap 10 Aar efter dets Fremlæggelse foreligger det i 4 Oplag.

De 3 Bind skildrer Revolutionens Historie frem til Robespierres Fald, og 10. August 1792 og 2. Juni 1793 danner Afslutningen paa henholdsvis I. og II. Bind. Hovedpunktet i det første er Nationalforsamlingens Historie. Ret udførligt omtales det praktiske Reformarbejde, og det understreges, at denne Forsamling betegner Bourgeoisiets Sejr. Det er denne Klasses Interesser, der udtrykkes i de forskellige Love. Hovedskikkelsen er Lafayette, og et helt Kapitel helliges ham. 10. August betyder ikke blot Kongedømmets Fald, men Enden paa Bourgeoisiets Herredømme.

Andet Bind optages ganske af Kampen mellem Gironden og Bjerget. Der hersker ingen Tvivl om, paa hvilken Side Mathiez staar. Han er fuldt og helt Bjergets Mand, og med Skepsis og Foragt betragter han den Klike, der kun tænker paa egen Fordel. Efter hans Opfattelse er det ikke saa meget Kongeprocessen, der er fældende for Gironden, som dens social-økonomiske Politik og især dens Pengepolitik. Inflationen førte Dyrtiden i sit Kølvand, og Hungeropstande opstod overalt. Gironden forstod ikke eller vilde ikke forstaa, at de ydre og indre Vanskeligheder kun kunde løses ved en ekstraordinær Samling af hele Magten paa faa Hænder: Diktaturet.

Dette skildres i Bind III. Som det er at vente, er Robespierre og hans nærmeste Medarbejdere Couthon og Saint-Just Hovedfigurerne. Med Omhu skildres deres Virksomhed, og der gives en omhyggelig Redegørelse for, hvorfor denne maatte mislykkes. De ydre Forhold arbejdede imod, og det var umuligt paa et Par Maaneder at forandre et Samfund og et Folk, der var Resultatet af en aarhundredlang Udvikling. For Mathiez er Robespierre det typiske Eksempel paa den menneskelige Viljes Grænser overfor de ydre Forholds Modstand.

Sammenligner man Mathiez Revolutionshistorie med hans Forgængeres, vil det være let at paavise Forskel i Opfattelsen af Begivenheder og Personer, men ingen i Værkets Anlæggelse. Selv om man synes at spore nogen Indflydelse fra Jaurès, har dette ikke væsentlig omstøbt Værket. Nu som før er det de politiske og personlige Forhold, der spiller Hovedrollen.

Mathiez har sikkert aldrig betragtet sin Revolutionshistorie som det endelige og sidste Ord fra hans Side, langt snarere har han opfattet den som en nyttig Station paa Vejen, hvor man kunde gøre op med sig selv, hvor langt man var naaet og hvad der endnu stod tilbage. De 3 Bind kan ogsaa daarligt anses som en fuldstændig Revolutionshistorie. Fremstillingen standser Juli 1794, og man maatte vente en Fortsættelse frem til 1795, helst til 1799.

Dette har sikkert ogsaa været hans Hensigt. I 1929 udgav han et omfangsrigt Værk: *La réaction Thermidorienne*, der fører Revolutionens Historie frem til Konventets Opløsning. For Mathiez er denne Periode Nedgangstiden. De personlige Stridigheder fortrænger Diskussionerne om Ideerne, og private Interesser faar Lov til at boltre sig. Med stor Kraft og i en blændende Stil maler Mathiez Billedet af de forskellige Personer, først og fremmest Tallien. Man undres ganske vist over, at han anvender saa megen Plads paa at udrede de utallige personlige Rænkespil, men Grunden er vel den, at han derigennem indirekte hæver Robespierreskikkelsen.

Den politiske Historie efter 1795 naaede Mathiez aldrig at faa skrevet. I sine sidste Aar vendte han tilbage til Tiden før la terreur og udgav 1931: *Le dix Août*, hvori han skildrer Forhistorien og Forløbet af den før Revolutionen saa vigtige Opstand. Hans Hovedsynspunkt er, at man ikke kan sige, at Opstanden var en social Kamp, hvor et nyt Befolkningslag rejste sig mod et andet. Det var stadig Borgerstanden, repræsenteret ved Advokater, Studenter og lignende, der var de ledende, men for at gennemføre Kampen købte de Proletariatets Hjælp, Bønderne ved at love dem at slette alle Afgifter, Byarbejderne ved Foranstaltninger mod Dyrtiden. Bogen har endelig det Formaal at vise, at Danton ingen Indflydelse har haft paa Begivenheden, og at den Legende, der er opstaaet omkring hans Navn, er bundfalsk. Hovedmanden var Santerre, Leder af en af Paris Sektioner.

Trods sin store Optagethed af Revolutionens politiske Historie lykkedes det dog Mathiez i 1927 at udgive et stort Bind

paa over 600 Sider, som han gav Titlen: *La vie chère et le mouvement social sous la Terreur*. I dette Bind har han samlet, hvad han gennem Aarene har skrevet om de økonomiske og sociale Forhold. Selv var han overmaade stolt af Bogen, og det var hans Haab, at den maatte blive staaende.

Tager man de enkelte Afsnit frem, er de udmærkede Eksempler paa den Omhu, hvormed Mathiez gik til sit Arbejde. Fremstillingen er overalt bygget paa et fyldigt Kildemateriale, fremdraget og sorteret med den kyndige Historikers Haand. Den første Studie behandler Sukkerkrisen i 1792 og Foranstaltningerne herimod. Til Manglen paa Sukker sluttede sig snart Manglen paa Brød og andre Levnedsmidler. Priserne steg voldsomt, og Hungerrevolter var Følgen. Regeringen greb nølende ind, da det stred mod Tidens liberal-økonomiske Opfattelse. Efter forgæves og halvtgennemførte Forsøg paa en Maksimallovgivning naaede man i Løbet af 1793 frem til et økonomisk Diktatur, og en Levnedsmiddelkommission blev nedsat. De ny Forholdsregler kunde ikke gennemføres uden haarde Straffedomme, og la terreur blev Følgen. Rædselsperioden har saaledes baade politiske og økonomiske Aarsager.

Det er Mathiez Teori, at Kornprisernes voldsomme Stigning ikke skyldes virkelig Mangel paa Korn, men en forfejlet Pengepolitik. Regeringen behøvede Penge, men da man ikke vovede at tage dem ved en forøget Skatteudskrivning, saa man sig nødsaget til at forøge Assignaternes Antal, og Inflationen blev Følgen.

Mathiez overmenneskelige Arbejde de sidste Par Aar nedbrød hans stærke Helbred og var den direkte Aarsag til hans bratte Død. Da han blev revet bort midt i sit Arbejde og endnu i sin bedste Kraft, maa hans Forfatterskab bære et ufuldendt Præg. Til Trods herfor er hans Indsats i Studiet af Revolutionens Historie overordentlig betydningsfuld, og hans Navn vil blive nævnet sammen med de andre store Dyrkere af denne Periode.

Maaske er det endnu for tidligt at fælde en endelig Dom over hans Gerning, men visse Ting lader sig dog fastslaa.

Det Arbejde, som Aulard i sin Tid begyndte paa, et viden-

skabeligt Studium af Revolutionens Historie har Mathiez fort videre. Han medbragte til sin Forskning stor Lyst til og betydelige Evner for et metodisk Studium af de arkivalske Skatte, og det er ganske utroligt, hvad der ved hans uhyre Flid gennem mange Aar er blevet bragt frem for Dagens Lys. De Oplysninger, han paa denne Maade samlede sig, suppleredes med Stof fra den trykte Litteratur, som han beherskede ligesaa fuldkomment som de utrykte Kilder. Mathiez var dog ikke blot den store Stofsamler, men ogsaa den strenge Kritiker, der ikke lod nogen Meddelelse indgaa i Fremstillingen, før den paa det omhyggeligste var undersøgt. Resultatet af sine mangfoldige kritiske Undersøgelser nedlagde han i en Række korte Afhandlinger, som fortjener at studeres alene for deres Metodes Skyld.

Med utrættet Iver indprentede han sine Elever denne Metode, og herigennem er hans Indflydelse naaet vidt omkring. Ligesom sin store Modstander Aulard samlede han i sit Selskab og i sit Tidsskrift en lang Række Medarbejdere, paa hvem han overførte en Del af sin mægtige Energi og Kærlighed til Stoffet. Et Mylder af selvstændige Arbejder skød op, der supplerede og uddybede Mesterens egne Resultater. I den foregaaende Oversigt er flere af disse omtalt, f. Eks. Dommange og Michon.

Med Hensyn til Emnevalg betyder Mathiez en virkelig Fornyelse. Aulards Forfatterskab behandler udelukkende den politiske, og navnlig Ideernes Historie. Hermed kunde Mathiez ikke lade sig nøje. Selv om det maa indrømmes, at den politiske Historie og navnlig Personernes indbyrdes Forhold beholdt et meget stærkt Tag i ham, havde den Indflydelse, som Jaurès udøvede paa ham, dog en varig Karakter, idet den aabnede hans Blik for den Betydning, som de økonomiske Spørgsmaal havde for Revolutionens Udvikling. Mathiez var ikke fuldt og helt Tilhænger af den marxistiske Historieopfattelse, men han lod sig paavirke af den og antog den som en god Arbejdshypotese. Naar han ikke fuldt kunde følge Jaurès, skyldtes det, at han stadig maatte hævde den uhyre Betydning, som den enkelte Personlighed er istand til at have paa Begivenhedernes Udvikling.

Ikke alene som Forsker, men ogsaa som Historieskriver vil Mathiez Navn blive bevaret. Hans betydelige analytiske Evner indgik en lykkelig Forbindelse med en stærkt udviklet syntetisk Sans. Ingen der læser hans Bøger, især fra de senere Aar, vil undgaa at blive slaaet af den Overlegenhed, hvormed han tumlede sit Stof. Hertil kom, at han besad den Myndighed og Kraft, der skal til for at male svundne Tiders Tildragelser og Skikkelser frem for Læserens Blik. Men mest betød det for ham, at hans hele Temperament svarede til Stoffet som Haand til Handske. Revolutionens voldsomme Optrin og de revolutionæres dybe Tro paa deres Sags Retfærdighed fandt en stærk Sangbund i hans eget kraftige, voldsomme og fuldttonende Gemyt. Med rette udtalte en fransk Kollega ved hans Baare de betydningsfulde Ord: han blev en glødende Tids glødende Historiker.

Harald Jørgensen.
